

Krešimir Kužić

PRIKAZI KOPLJA TE LUKA I STRIJELE NA SREDNJOVJEKOVNIM NADGROBNIM SPOMENICIMA IZ DALMATINSKE ZAGORE

Krešimir Kužić
Glavni stožer OS RH
Zagreb

UDK 94(497.5-3 Dalmatinska zagora) "04/14";
355.48; 904:623.446.4/.5
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 22. 2. 2000.
Prihvaćeno: 10. 10. 2001.

Autor opisuje reljefne prikaze kopalja i lukova sa strijelama na kamicima¹ iz Dalmatinske zagore. Nakon uvodne tipološke obrade oružja, navodi se latinsko i hrvatsko nazivlje za pojedine podvrste kopalja i lukova. Zatim slijedi opis i iz toga izvedena datacija prikaza dvaju kopalja i dvaju lukova sa strijelama na srednjovjekovnim nadgrobnim spomenicima. U zaključnom dijelu rada naveden je razlog odbacivanja tih oružja.

Ključne riječi: Dalmatinska Zagora, kamik/stećak, plemstvo, vojna povijest, srednji vijek

Jedno od najstarijih oružja koje je čovjek izmislio zacijelo je koplje. Ono je bilo u uporabi od lovaca paleolitika (starijega kamenog doba) pa sve do poljskih husara u II. svjetskom ratu. Luk i strijela nešto su mlađi od koplja, a u europskim razmjerima ostali su u opremi vojski do 17. st.²

1. KOPLJA

Koplje ubrajamo u hladno oružje pješaka i konjanika. Budući da je namijenjeno za bodenje, pripada navalnom oružju. Nadalje, jednom većom podskupinom pripada oružju za blisku borbu, a drugom, manjom, oružju za borbu s razdaljine.³ Ubrajamo ga također u podgrupu oružja na motki. Pojednostavnjeno gledano, koplje se sastoji od

¹ Kraće objašnjenje zašto umjesto termina "stećak" koristim "kamik", dao sam u *Ethnologica dalmatica*, vol. 8, Split 1999., str. 175.-177. Opširniji rad na tu temu je u tisku.

² Milan Praunsperger, *Oružje starih Hrvata*, Zagreb 1943., str. 99., 101.; August Demmin, *Die Kriegswaffen in ihren geschichtlichen Entwicklungen*, Gera-Untermhaus 1891., str. 883., 884.

³ Zbog postojanja podvrste koplja čiji način bojne primjene zahtijeva bacanje, tj. fizičku odvojenost oružja od ruke korisnika, tu podvrstu pribrajamo oružju za borbu s razdaljine.

kopljišta i bodila.⁴ Kopljište je bilo izrađivano od hrastova, bukova, lipova ili jasenova drva različitih duljina i debljina. Bodilo je bilo čelično i od 12. do 17. st. razvilo se u mnoštvo oblika čija katalogizacija još uvijek nije u potpunosti dovršena.⁵ Osim temeljne bojne svrhe, koplja su u ratu, zbog visine uspravljenog kopljišta, bila zgodno iskorištavana da se na njima istaknu male zastave s bojama i simbolima nositelja.⁶ U mirnim razdobljima koplja su bila neizostavni dio lovačke opreme u lovu na krupnu divljač – medvjede, jelene i sl.

Za raznolikost kopalja najbolju nam potvrdu daje ljetopisac Toma Arhiđakon. Iskazujući se kao vrstan poznavalac oružja s početka 13. st., on izričito među pješačke vrste kopalja ubraja: *lanceas*, (...) *iacula*, (...) *tela*,⁷ dok konjaničko koplje imenuje kao (*h*)*asta*.⁸ Vidimo, dakle, da slično kao kod štitova, i kod kopalja imamo pješačke i konjaničke vrste.

Što se tiče izvornih hrvatskih naziva za pojedinu vrstu koplja iz srednjovjekovnog razdoblja, ne možemo se baš pohvaliti brojnošću i raznolikošću. U jednoj glagoljičkoj pjesmi s kraja 14. st. navodi se *sulica*,⁹ a u romanu o Aleksandru Velikom iz 14. st. nalazimo *kopje* i *sulicu*.¹⁰ Prema Frankapanskoj potvrdi vlaških zakona iz 1436. godine znamo za *unču*.¹¹ Bernardin Splitsanin spominje u svom "Lekcionaru" iz 1495. *sulice*.¹² Malo više saznajemo od Marulića, pa u njegovoj "Juditi" nalazimo *kopje* i *sulicu*.¹³ Iako kasniji, rječnik Fausta Vrančića kao nasljeđe prošlosti donosi: *Kopye* (<*Hasta/Lancea*), *Kopičchye*, *Lančsa* (<*Pilum-Dardo/Sarissa-Picca*), *Darda* (<*Telum*).¹⁴ Kod Vrančića se uočava već dosta tuđica, što nije čudno jer je on cijelu svoju vojničku karijeru ostvario u tuđini. Uzevši u obzir da se radi o nekolicini autora koji nisu bili suvremenici, ipak je činjenica da oni ne prave

⁴ Usp.: Marija Šercer, *Staro oružje na motki*, Zagreb 1972., str. 25.

⁵ Šercer, n. dj., str. 26.

⁶ Demmin, n. dj., str. 689.-695.; Pavel Choc, *S mečem i štítem*, Praha 1967., str. 157., - ... V pozdějších stáletích bývala na kopí težkooděnců připevňována menší korouhvička, ve 13. století obvykle s namalovaným erbem ..., str. 227.

⁷ Thomas Archidiaconus, *Historia Salonitana* (digessit Franjo Rački), *Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium*, vol. 26, Zagreb 1894., str. 101., 104., 117., 129; Toma Arhiđakon, *Kronika* (prijevod Vladimir Rismundo), Split 1977., str. 92., 95., 107, 120.

⁸ Thomas, n. dj., str. 101., 102.; Toma, n. dj., str. 92., 93.

⁹ Josip Vajs, *Starohrvatske duhovne pjesme*, *Starine JAZU* 31, Zagreb 1905., str. 262., *Pisan svetago Jurja poi ljudem razum'no* (...) щита и соулице роукама погреснише.; *Pet stoljeća hrvatske književnosti* 1, priredio Vjekoslav Štefanić, Zagreb 1969., str. 364.

¹⁰ Vatroslav Jagić, *Život Aleksandra Velikoga*, *Starine JAZU* 3, Zagreb 1871., str. 235., 244., 261., 295. (i više); *Pet stoljeća hrvatske književnosti* 1, priredio Vjekoslav Štefanić, Zagreb 1969., str. 320., Aleksandrída.

¹¹ Đuro Šurmin, *Hrvatski spomenici I*, *Monumenta historico-juridica Slavorum meridionalium* 6, Zagreb 1898., str. 433.

¹² *Lekcionar Bernardina Splitsanina*, Split 1495./1991., str. (5.), (162.)

¹³ Marko Marulić, *Judita*, Split 1988., str. 124., 125., 179.

¹⁴ Faust Vrančić, *Dictionarivm quinque nobilissimarvm Europae lingvarvm, Latinae, Italicae, Germanicae, Dalmaticae & Vngaricae*, pretisak, Most/The Bridge 1, Zagreb 1990., str. 107.-223.

distinkciju između pješačkih i konjaničkih kopalja. Jedino nam *unča* posredno govori da je bila u isključivoj uporabi kod pješaka. Naime, njezino je bodilo (oblika žabljih usta ili višebridno) imalo sa strane kod tuljca dodatak kuke (podrijetlo imena vodi od latinske riječi *uncus* – kuka za izvlačenje).¹⁵ Ta kuka služila je pješaku u boju kako bi mogao zakvačiti konjanika i zbaciti ga sa sedla.¹⁶

Kasnosrednjovjekovna koplja, odnosno bodila, na prostoru Zagore nisu nigdje pronađena. Međutim, onodobni kameni spomenici su, barem dijelom, sačuvali dokaze o oblicima kopalja (tj. bodila) toga razdoblja.¹⁷ Za razliku od mačeva i kaciga, a još više oklopa, koplje je bilo najpristupačnije srednjovjekovnom Zagorcu. Uz sjekiru ono je spadalo u temeljno naoružanje sve do dolaska Turaka i masovnije pojave vatrenog oružja. Vjerojatno zbog opće raširenosti nije smatrano prestižnim oružjem, kao primjerice mač, pa ni broj prikaza na nadgrobnim spomenicima nije brojan.¹⁸ Unatoč svoje jednostavnosti, kad je hitnost situacije nalagala, domaći kovači nisu mogli udovoljiti potražnji pa su se kupci obraćali neizbježnim Mlecima. Tako je postupio 1339. i knez Nelipac, kojemu su oni odobrili, između ostaloga, *VII duodenis ferrorum lanc*.¹⁹ Usporedbe radi, od primorskih gradova kojima je Zagora gravitirala, najpodrobniji podaci o kopljima sačuvani su u inventaru oružarnice šibenskoga kaštela sv. Mihovila iz 1439. godine. Tamo nalazimo velikih kopalja 42 komada, srednjih kopalja 48 komada i sulica 100 kom. Uz njih je u pričuvi bilo još 220 komada različitih vrsta bodila.²⁰

¹⁵ Mirko Divković, Latinsko-hrvatski rječnik, Zagreb 1900., str. 1102.

¹⁶ Usp.: Viktor Poschenburg, *Die Schutz- und Trutzwaffen des Mittelalters*, Stuttgart 1939., str. 157., 172. Fig. 643; Jan Durdik, *Husitské vojenství*, Praha 1954., str. 95., 96.; Šercer, n. dj., str. 92., Tabla 30./kat. br. 266.; Ortwin Gamber, *Geschichte der mittelalterlichen Bewaffnung Teil 6*, Zeitschrift der Gesellschaft für Historische Waffen- und Kostümkunde 1, (bez imena mjesta) 1998., str. 45.

¹⁷ Janko Belošević, *Die sozial-ökonomische Problematik des frühen Horizonts der dalmatinisch-kroatischen Gräberfelder auf dem Kerngebiet Dalmatinisch-Kroatiens im Lichte der Resultate archäologischer Untersuchungen*, *Balcanoslavica* 9, Prilep 1980., str. 31.-33.; Mate Zekan, *Karolinški i poslijekarolinški nalazi iz Bosne i Hercegovine, Livanjski kraj u povijesti*, Split - Livno 1994., str. 58.-61.

¹⁸ Vidi također: John Hewitt, *Ancient Armour & Weapons*, London 1855./1996., str. 305. - ... In a few rare instances the spear is represented on the tomb of the knight. The necessity of reducing it far beneath its legitimate proportions (...) would furnish a sufficient reason for its being generally excluded from the monumental design. ...; Osim toga, nepostojanje većeg broja sačuvanih prikaza treba povezati i s uništavanjem kamika.

¹⁹ Šime Ljubić, *Listine o odnošajih između južnoga slavenstva i Mletačke Republike II*, *Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalum*, vol. 2, Zagreb 1870., str. 42.

²⁰ Josip Kolanović, *Spisi kancelarije šibenskoga kneza Fantina de Cha de Pesaro 1441.-1443.*, Šibenik 1989., str. 35., 37., 45.

PRIKAZI:

Bisko – Poljanice

Najistočnija od svih zagorskih skupina kamika nalazi se na osamljenom položaju Poljanice u selu Bisku, nedaleko od kanjona rijeke Cetine.²¹ Na jednom visokom sljemenjaku, na zapadnoj, užoj strani, nalazi se izvanredan prizor lova (sl. 1). Dimenzije kamika: $D = 136$ cm, $\check{S} = 85$ cm, $V = 170$ cm. $PT^{22} = \sim 3500$ kg. Vidimo plemića kako na konju u žaru potjere cilja kopljem u velikog jelena. Koplje koje vitez drži za suprotni kraj kopljišta bilo je, uspoređujući s likom jahača, dugo manje od 2 m. Sudeći prema tome, a i prema načinu držanja, radi se o *dardi*.²³ Nezgodna je činjenica da su svi detalji potpuno nejasni, pa ne možemo sa sigurnošću odrediti vrstu bodila. Međutim, kako je riječ o lovu, ono nije bilo kao ostala koja su se rabila u ratovima i vjerojatno je bilo zaobljeno, s dva brida koja su prelazila u nasadni dio, tj. tuljac, bez kukastih šiljaka. Upravo su ti šiljci bili česti kod bojnih vrsta oružja, a svrha im je bila da onemoguće ranjenom protivniku lako izvlačenje oštrice iz tijela. Takvi oblici koplja bili su nepoželjni u lovu na visoku divljač, jer se njihovim izvlačenjem nepopravljivo oštećivala skupocjena koža životinje. Da oštrica ne zadre preduboko, i da ujedno zadrži životinju na sigurnoj udaljenosti od lovca, služio je par krilaca smještenih između bodila i tuljca. Za kopljište možemo pretpostaviti da je bilo od domaće jasenovine. Po svemu sudeći, radi se o lovačkom koplju iz sredine 15. st.²⁴

Konjsko – Sv. Mihovil

Drugi, mnogo jasniji prikaz koplja imamo kod crkvice sv. Mihovila u selu Konjskom, 12 km sjeverno od Splita.²⁵ Kamik oblika ploče, južno od crkve, ima sljedeće dimenzije: $D = 182$ cm, $\check{S} = 115$ cm, $V = ?$. Na gornjoj plohi vidimo prikaz koplja čije su veličine sljedeće: bodilo – $D = 35$ cm, $\check{S} = 8$ cm, kopljište – $D = 135$ cm, $\check{S} = 5$ cm (sl. 2). Nerazmjerno malen ljudski lik prekriven štitom pavezom drži koplje otprilike na četvrtini kopljišta. Jasno se vidi da je bodilo bez kukastih šiljaka i krilaca. Od vrha do pretpostavljenog vrata protežu se dvije simetrične oštrice zatvarajući listoliki oblik.²⁶ Ovakav oblik je jedan od najuobičajenijih i teško bi ga se moglo vremenski odrediti,²⁷ ali prema drugim deta-

²¹ Ante Škobalj, *Obredne gomile, Sv. Križ na Čiovu 1970.*, str. 295.; Ante Milošević, *Stećci i Vlasi, Split 1991.*, str. 23.

²² P(rocijenjena) T(ežina). Šestanović, Slobodan: *Osnove geologije i petrografije – primjena u građevinarstvu*, Zagreb 1986., 160. Uzeo sam u obzir volumnu težinu vapnenca od $2,69$ g/cm³.

²³ Đurđica Petrović, *Dubrovačko oružje u XIV veku*, Beograd 1976., str. 48., 49.

²⁴ Usp.: Poschenburg, n. dj., str. 158., 171., Fig. 625., 631., str. 173., Fig. 650.; Šercer, n. dj., str. 91., Tabla 29., Kat. br. 258, 261; *Dictionary of the Middle Ages*, vol. 7, New York (bez godine), str. 323.

²⁵ Škobalj, n. dj., str. 299.

²⁶ Hewitt, n. dj., str. 22. Plate II-8, 24., 302.

ljima na kamiku moglo bi biti iz razdoblja 1380.-1460. Kod procjene ukupne dužine pokazatelji koji su nas naveli na priklanjanje mišljenju da se radi o dužem pješačkom koplju, bili su tip štita i način držanja kopljišta. Dužina mu je mogla u stvarnosti iznositi od 3 do 5 m, a drvo je vjerojatno bila domaća jasenovina.²⁸ Osim oružja, na nadgrobnoj se ploči vidi i križ i niz drugih ornamenata.

* * * * *

2. LUKOVI I STRIJELE

Luk i strijela također pripadaju u hladno oružje pješaka i konjanika. U navalno ih oružje uvrštavamo jer su namijenjeni za gađanje protivnika. Nadalje, pripadaju skupini oružja za borbu s razdaljine, a ubrajamo ih također u podgrupu oružja s tetivom. Luk je bio dio uobičajene opreme vojski tijekom cijeloga razdoblja srednjega vijeka. Unatoč pojavi najprije samostrijela, pa poslije i vatrenog oružja, luk i strijela bili su lakši za rukovanje, a imali su i zavidnu probojnost i domet (više od 200 m), što im je još dugo osiguravalo opstanak u ratovima.²⁹ Razlikujemo dvije temeljne vrste lukova – jednolučni u obliku slova »C«³⁰ i dvolučni u obliku grčkog slova »S«. Zapadnoeuropski je luk bio jednolučnog tipa, a dužina mu se kretala od 1 do 2 m. Izrađivao se najčešće od tisovine, jasenovine ili brijestovine, a tetiva mu je bila od uvrnutoga ovčjeg crijeva, volovske žile ili upredene konjske strune.³¹ Istočnjački tip luka bio je dvolučna oblika, a mogao je biti izrađen i od volovskih rogova, a uz to je bio i pojačan žilama. Takav je luk bio standardno naoružanje mongolskog odreda koji je 1242. godine prošao preko Zagore u smjeru Trogira.³²

Strijele su bile izrađivane od lakog drva, a kovinski vrhovi su im imali različite oblike. I tu je bojna strijela pretežno imala krajeve kukaste poput lastavičjeg repa. Takav je oblik onemogućavao lako izvlačenje strijele iz tijela. Osim toga, postojali su i šiljci oblika lista, romba i trokrišni oblici.³³ Lovačka strijela morala je omogućiti lako vađenje i ponovnu uporabu u tijeku lova, pa je stoga imala šiljak lisnog oblika. Na suprotnoj strani strijele stavljana su krilca od ptičjeg perja čija je svrha bila osiguranje stabilnosti putanje strijele.³⁴

²⁷ Poschenburg, n. dj., str. 157., 171., Fig. 624.; Šercer, n. dj., str. 91., 92., 97., Tabla 29., Kat. br. 267., Tabla 32., Kat. br. 294.

²⁸ Petrović, n. dj., str. 48.; Dictionary ... vol 7, str. 323.

²⁹ Hewitt, n. dj., str. 160.

³⁰ Demmin, n. dj., str. 883.

³¹ Poschenburg, n. dj., str. 177., 178.; Petrović, n. dj., str. 59., 60., 62.

³² Toma, n. dj., str. 128., 133., 137., 142.-144.

³³ Hewitt, n. dj., str. 56., 156.; Demmin, n. dj., str. 882., 887.

³⁴ Petrović, n. dj., str. 63., 64.

Treći dio bojnoga kompleta strijelaca bio je tobolac za nošenje i pohranu strijela i izrađivao se od drva ili kože. Obično se nosilo od 25 do 50 strijela, ovisno o tome je li strijelac bio pješak ili konjanik.

Splitski kroničar Toma piše o pješacima s početka 13. st. naoružanima *arcubus* i *sagittis*³⁵. U jednoj trogirskoj parnici iz 1319. zabilježeno je postojanje *archi de osso*.³⁶

Naoružani Vlasi konjanici koji ratuju u službi hrvatskih velikaša Nelipića i Frankopana bore se početkom 15. st. ... *strilami i s mačem* ...³⁷

Osim u spomenutoj trogirskoj parnici, hrvatske riječi za to oružje nalazimo u romanu o Aleksandru Velikom iz 14. st. - *luk i strile*.³⁸ Bernardin Splitski spominje u svom "Lekcionaru" iz 1495. *striju*.³⁹ U Marulićevoj "Juditi" nalazimo *luk bivolji* i *strilu*.⁴⁰ Naposljetku, Vrančić 1595. donosi: *Luuk, Sztrila (<Iaculum/Sagitta)*.⁴¹

Vrhovi srednjovjekovnih strijela nađeni su u Zagori kod ruševina utvrde Novi na brdu Zvonik u selu Podumcima.⁴² Iako nema izričitih zabilješki o zagorskim strijelcima, potvrdu njihova postojanja daju nam njihove nadgrobne ploče. S druge strane, gradske oružarnice su uvijek imale lukova i strijela u većem broju zbog vlastite obrane. Za Šibenik znamo da je 1439. godine u utvrdi imao pohranjeno: lukova od pruća 77 komada, lukova od kosti 54 komada, te 30 svežanja s ukupno 3 tisuće strijela.⁴³

Cijena lúka, već prema vrsti i vremenu postanka, iznosila je:

<i>arcum cum sagittis</i>	1 perper	Dubrovnik	1284. ⁴⁴
<i>archus</i>	3 libre	Split	1333. ⁴⁵
<i>archus</i>	do 3 perpere	Dubrovnik	14. st.
<i>archus fulcitus</i>	3 dukata	Dubrovnik	14. st. ⁴⁶
<i>arcus</i>	2 libre 13 solida	Šibenik	1442. ⁴⁷

³⁵ Thomas, n. dj., str. 101., 104.; Toma, n. dj., str. 92., 95.

³⁶ Miho Barada, Trogirski spomenici – zapisci Kurije grada Trogira od 1310. do 1331., popratio registama i bilješkama Marin Berket, Split 1988., str. 526.

³⁷ Šurmin, n. dj., str. 433.

³⁸ Jagić, n. dj., 258., 260., 286., 287., 296., 321.

³⁹ Lekcionar Bernardina Splitskoga, (5.), (162.)

⁴⁰ Marulić, n. dj., 124., 125., 179.; Usp. Praunsperger, n. dj., str. 101.

⁴¹ Vrančić, n. dj., 115., 198.

⁴² Krsto Stošić, Sela šibenskoga kotara, Šibenik 1941., str. 105.

⁴³ Kolanović, n. dj., str. 38., 45.

⁴⁴ Josip Lučić, Spisi dubrovačke kancelarije, Monumenta historica ragusina III, Zagreb 1988., str. 73.

⁴⁵ Statut grada Splita (preveo Antun Cvitanić), Split 1987., str. 283./217.

⁴⁶ Petrović, n. dj., str. 62.

⁴⁷ Kolanović, n. dj., str. 302.

PRIKAZI:

Mitlo – Sv. Mihovil

Rekli smo da su luk i strijela bili dio uobičajenog naoružanja srednjovjekovnih Zagoraca, ponajviše zbog njihove manje cijene. O tome nam svjedoči prikaz oružja u Mitlu (selo 18 km sjeverozapadno od Trogira) kod crkve sv. Mihovila.⁴⁸ Ploča se nalazi podno jugozapadnog ugla crkve pa iako je to samo ostatak nadgrobnog spomenika, ipak se da dobro razaznati oblik oružja (sl. 3). Dimenzije ulomka ploče jesu: $D=61$ cm, $\check{S}=41$ cm, $V=?$ cm. Vidimo da se radi o zapadnjačkom tipu luka, tj. u napetom stanju čini ga jedan luk.⁴⁹ Kako nedostaje desni dio luka, prema dužini polovice tetive zaključujemo da je nekadašnji prikaz luka bio dug 74 cm. O stvarnim protežnostima možemo samo nagađati da su iznosile od 1 do 1,5 m, a takvi lukovi su bili uobičajeno oružje u srednjovjekovnoj Hrvatskoj.⁵⁰ Strijela koja mu je pridodana duga je 36 cm i ima deltoidan vrh bez izrazitih kuka. Takva vrsta vrha nije imala tuljac za nasađivanje, nego trn za usađivanje u drveni dio strijele. Da ne ispadne, vrh se dodatno učvršćivao kožnatim vezicama.⁵¹ Na prikazu nisu vidljiva pera za stabilizaciju leta. O vremenu izrade je također nezahvalno govoriti, ali uspoređujući ga s godinom 1409. s natpisa na crkvi, može ga se staviti u prvu polovicu 15. st.⁵²

Prgomet – Sv. Stipan

Drugi luk i strijelu imamo u selu Prgometu (20 km sjeveroistočno od Trogira). Na prelomljenom i utonulom kamiku ispred vrata župne crkve nalazi se osim oružja i niz ukrasa (sl. 4). Dimenzije kamika su sljedeće: $D=128$ cm, $\check{S}=?$ cm, $V=?$ cm. Ovaj luk je također zapadnoeuropskog tipa koji se rabio u svim tadašnjim kraljevstvima od Škotske do Sicilije, i od Portugala do Hrvatske. Upravo zbog toga je nezahvalno preciznije datiranje oružja, ali s obzirom na ostale spomenike, moglo bi biti s kraja 14. ili početka 15. st. Dužina luka iznosi 71 cm, a prikazan je u napetom položaju. Zanimljivo je da je strijela, čija dužina iznosi 27 cm, prikazana bez vrha. Iako postoji vjerojatnost da je to prije posljedica neopreznog rada klesara nego stvaran prikaz oružja, moguće je da se radi o strijeli namijenjenoj za vježbanje u gađanju.⁵³ Pera nisu prikazana ni na ovom prikazu. Stvarnu veličinu luka dobit ćemo kad mu dužinu s kamika udvostručimo. Drvo za luk davali su domaći jasenovi i brijestovi.

⁴⁸ Škopalj, n. dj., str. 357.

⁴⁹ Poschenburg, n. dj., str. 177.

⁵⁰ Petrović, n. dj., str. 58.

⁵¹ Hewitt, n. dj., str. 56. Plate X-2; Demmin, n. dj., str. 887., sl. 13.; Choc, n. dj., str. 162.; Petrović, n. dj., str. 63.

⁵² Stošić, n. dj., 84.

⁵³ Petrović, n. dj., str. 63.

* * * * *

Oba opisana oružja počela su nestajati pred pojavom usavršenih pušaka i samokresa. Uz to, promijenio se i način ratovanja, a tome su najviše pridonijeli Turci koji su napadali Zagoru tijekom posljednje trećine 15. stoljeća. Nestali su plemićki banderiji, a pojavili su se plaćeničke vojske i narodni odredi sastavljeni od svih za oružje sposobnih muškaraca s prostora Zagore. Turci su osim promjene taktike, nametnuli i mnoštvo svoje vojne terminologije koja je ostala u uporabi do naših dana. Tu nam je Brne Karnarutić (1515.-1572.) kao vojnik, pouzdan svjedok. On spominje ove nazive: *šišak, čalma, sablje azimije, našak, buzdohan*.⁵⁴ I da opet naglasimo najvažnije, vatreno oružje se toliko usavršilo da ga je mogao nositi i uspješno rabiti svaki pojedini ratnik. Zanimljivo je da Karnarutić primjećuje crtu kukavičluka kod vojnika s puškom, pa govori "*Tada s njim ne smiše na sablju ni na meč, / nego ga ubiše iz puške nadaleč*". I Trogiraniin Pavao Andreis u 17. st. žali za kopljima, sabljama i palama, "*oružjima u kojima se očituje vrlina i hrabrost*".⁵⁵

⁵⁴ Brne Karnarutić, Zagreb 1971., str. 51.; Usp.: Abdulah Škaljić, Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku, Sarajevo 1989., str. 157., 161., 482.

⁵⁵ Pavao Andreis, Povijest grada Trogira I (preveo Vladimir Rismondo), Split 1977., str. 231.

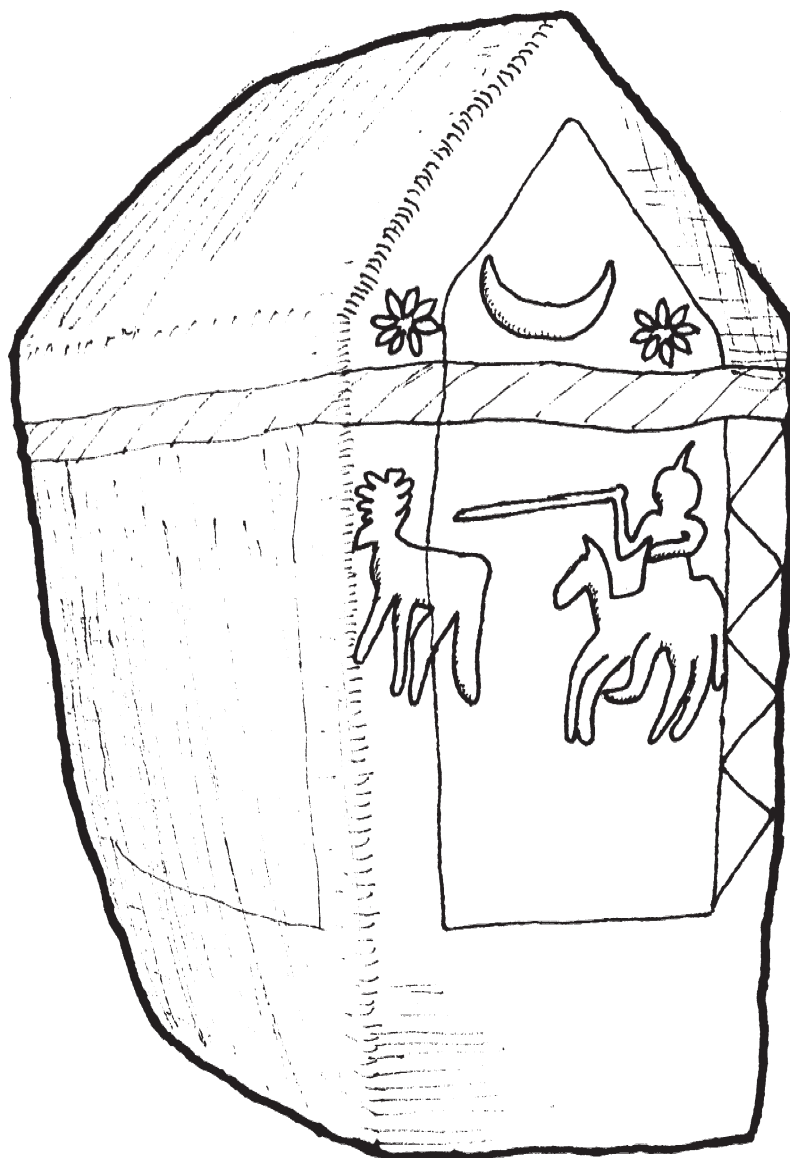
Krešimir Kužić

Depictions of a Spear and Bow and Arrows on the Medieval Tombstones from the Dalmatinska Zagora

Summary

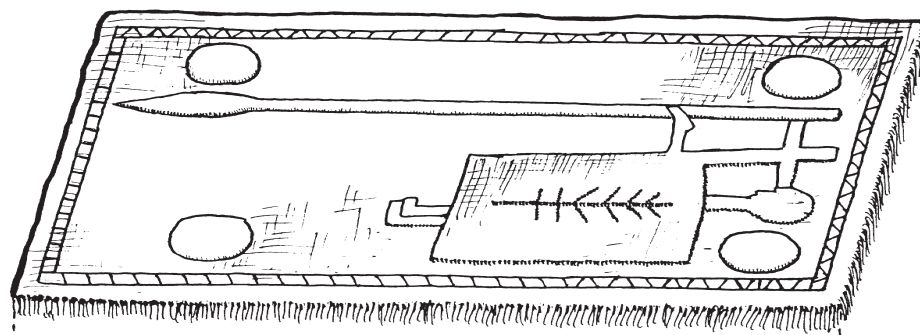
In this article the author describes reliefs depicting a spear and bow with arrows on the *kamici* (self-standing medieval tombstones) from Dalmatinska Zagora. After providing an introductory analysis of the typology of weapons, the author gives the Latin and Croatian terminology for several subdivisions of spears and bows. The thirteenth-century Spalatin chronicler Archdeacon Thomas is the richest source of Latin military terminology, while texts of a fourteenth-century Croatian translation of a *Life of Alexander the Great* and sixteenth-century works by Mark Marulić and Faust Vrančić are the best sources for Croatian vernacular terminology. The article continues with a description, and from it the deduction of the dating, of two depictions of a spear and two depictions of a bow with arrows. The first depiction, of a rider's spear, is to be found on a tombstone from Bisko, while the second, showing a spear of the foot-soldier's type, may be seen on a tombstone from Konjsko. There is a damaged depiction of a bow and arrow on a tombstone from Mitlo, while another bow and arrow is shown on a tombstone from Prgomet. In the closing part of the article the reasons why these types of weapons fell out of use are discussed.

Key words: Dalmatinska Zagora, kamik (self-standing medieval tombstones), nobility, military history, the Middle Ages

Slika 1.

Prizor sa zapadne plohe kamika na Poljanicama u Bisku.
Vidimo jahača s kopljem u ruci.

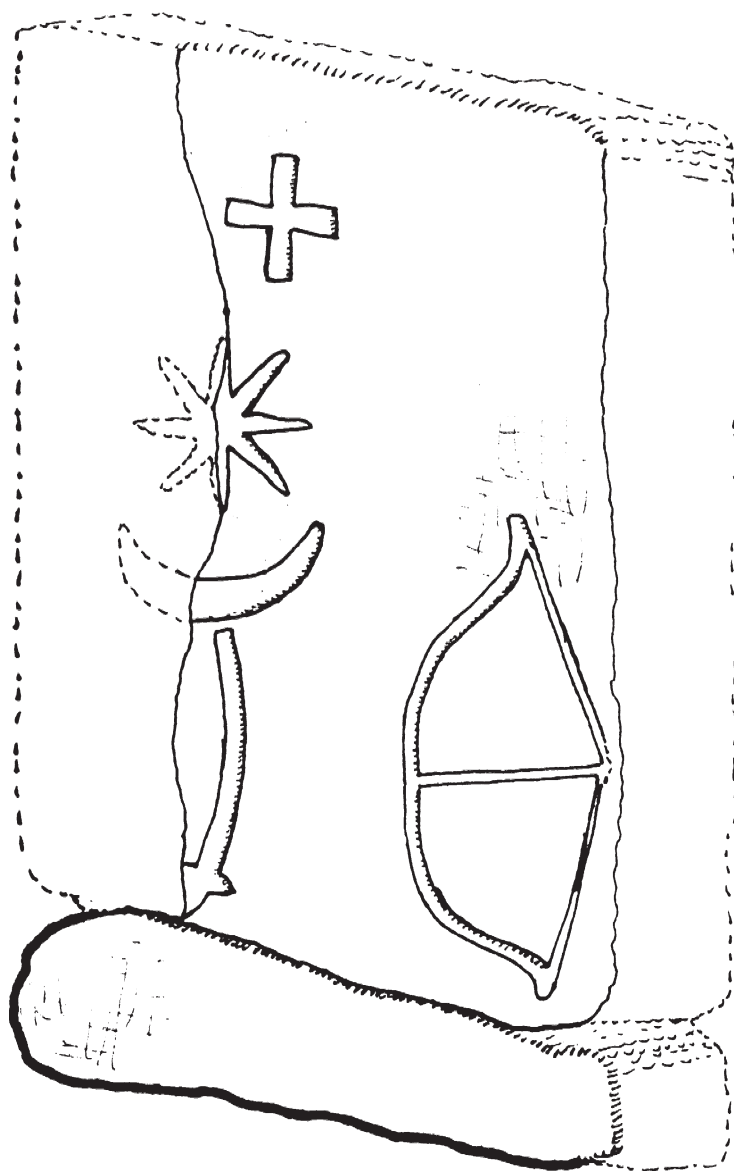
Slika 2.

Ornamentirana ploha pločastog kamika iz Konjskoga
s likom vojnika koji drži u ruci koplje.

Slika 3.

Ulomak kamika s prikazom luka i strijele iz Mitla.

Slika 4.

Prelomljeni kamik s lukom i strijelom bez vrha iz Prgometa.